

JANKOVICS Norbert

A Szent Miklós -templom romjai Ruins of Saint Nicholas' Church

Egyetem utca, Kálvária domb,

Helyrajzi szám: 5043, műemlék, műemléki törzsszám: 4670

Az ismert történeti források egyértelművé teszik, hogy a korai alapítású veszprémi püspökség (és az ispáni székhely) központja, egyházi és világi célt szolgáló objektumai a várhegyen helyezkedtek el, pontosabban a hegy északi, szélesebb felén. A déli, valószínűleg már ekkor is elkülönülő részen és a Várhegy közvetlen környezetében, különösen a vár déli, keleti előterében és északnyugati lába mellett, a Veszprémen átvezető északnyugat-délkeleti irányú nemzetközi főút mentén jelentősebb lakosság telepedett meg. A középkori Veszprém negyedei minden bizonnyal már a 12. század folyamán kialakultak, bár közülük csak kevés igazolható korai forrással. A negyedek határait és központját a 11. század végére általánossá váló gyakorlat, a templomok körüli temetkezés jelölte ki, így a települési egységek neve rendszerint plébániaegyházuk védőszentjét is említi. A veszprémi Megyeháza és a Egyetem közötti parkos területen, a Kálváriadombon, kis romkert állít emléket az egykor itt állt Szent Miklós-plébániatemplomnak. A templom tört kőből rakott falai csak körvonalát mutatják a hosszú életű, de a török hódoltság idején elpusztult épületnek.

A középkorban ezen a helyen Veszprém egyik települési egysége, a templomról elnevezett Szentmiklós-szeg terült el, a kovácsok, iparosok városrésze. A plébánia a köznapi és egyházjogi értelemben is az egyházmegye azon területi és igaz-

gatási egysége, amelyhez az adott területen élő hívek mind tartoznak. A plébániák alapítása, módosítása vagy megszüntetése a kezdetek óta a megyéspüspök jogkörébe tartozott, a plébános kinevezésével együtt, de a középkor évszázadaiban, és olykor később is, előfordult, hogy a területet birtoklók beleszóltak az alapítások, és különösen a plébános kinevezésének gyakorlatába.

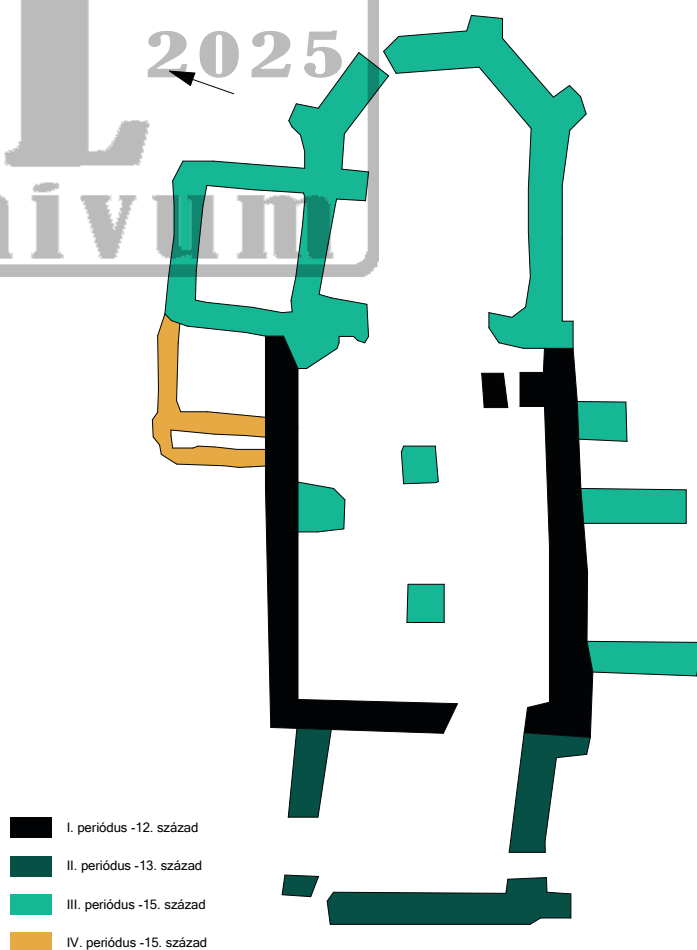
Az eddig hangsúlyozott egyházi szerepén túl a plébániának és templomának a közösség életében sokkal fontosabb szerep is jutott. Az azonos lakóhellyel rendelkező közösségek, városrészek természetes központjai, első, és talán egyedül szilárd anyagból létesült építményei voltak, ahol a lakók menedéket találhattak vész esetén, és falaik között javaikat is biztonságban tudhatták. A templom a közösség és az egyén életének minden fontos mozzanatában helyet kapott, lévén sokáig a települések egyetlen középülete, sőt egyetlen nem változó helyű építménye. Mivel az egyház földje megszentelt, a templom tetszőlegesen nem költöztethető, szemben az Árpád-kor kezdetén a falvak házainak zömével, amelyek konkrét helyét a lakosság a település határán belül gyakran cserélte. A templomban zajlott minden újszülött keresztelése, itt kötötték a házasságokat, és a templom körüli temető adott végső nyughelyet a településrész lakóinak. Később a plébános vezette a plébánia anyakönyveit a születésekről, házasságkötésekről és elhalálozásokról.

113. kép
A Szent Miklós-templom alapfalainak felfalazása
a környező épületekkel, észak felől

A Szent Miklós-templom a középkori falusi plébániatemplomok általános jellemzőit mutatja, körülötte egykor nagyobb, fallal is övezett temető volt, amelyet a Szentmiklós-szeg lakóinak házaai övezetek. A közösség gazdagodás és lélekszámának növekedése indokolta az épület középkori átalakításait, bővítéseit. Az építkezések menetére csak az ásátásokból lehet következtetni, mivel az épületre vonatkozó írott források száma igen kevés. Először csak a 13. században említik meg, pedig akkor már jó ideje állnia kellett. A Szent Miklós-egyház az 1515-ben tartott veszprémi zsinat úrnapi körmeneti rendje szerint a körmenet egyik állomása volt. Mivel a plébánia az erődített, jól védhető váron kívül esett, a török hódítás során a körülötte elterülő várorésszel együtt gyorsan elpusztult, a templom 1550-ben már romos lehetett. Az épület egykori dombjára, a romok fölé a 18. században kálváriát állítottak, amely az 1950–60-as évekre semmisült meg. Az első kisebb kiterjedésű ásátások még a 20. század elején zajlottak, a templom maradványait a veszprémi múzeum régészei: 1978-ban Kralovánszky Alán és Éry Kinga, majd 2005-ben Rainer Pál tárta fel. Kiderült, hogy a legelső templom, amely igen szerény méretű, kis kiterjedésű egyterű volt egy korábban már használt temetőre épült a 12. század elején. Talán már a 13. században először egy előcsarnokkal bővítették

114. kép
A Szent Miklós-templom alaprajza

115. kép

A Szent Miklós-templom alapfalainak felfalazása az egykori szentély felől

az épületet, a középkor későbbi időszakában, a 14. vagy 15. században pedig jelentősen megnagyobbították a szentélyét. Az addig egyszerű, egyenes lezárás helyett sokszögű, kívülről külső támaszokkal, támpillérekkel erősített nagyobb szentély kapott a régi kis templom, ami mellé egy sekrestye is épült. A gótikus stílusú átalakítás valószínűleg boltozat-építéssel is járt. A templomtér támpillérekkel való megerősítése, valamiféle kapuépítmény felépítése, és a sekrestye további bővítései a 15–16. században zajlottak. Úgy tűnik, hogy a templom belsejét két pillér építésével két részre osztották, azaz kéthajóssá alakították, és ugyanekkor látványos boltozattal látták el. A feltárásból származó sírleletek és az épülethez tartozó kőfaragványok a veszprémi múzeum gyűjteményében találhatóak. A kövek egy része nehezen keltezhető, viszonylag egyszerűen tagolt gótikus nyíláskeret-töredék, más részük boltozati borda. Az utóbbiak bordaprofilja sem túl összetett, egyszerű horonnyal tagolt, de a töredékek tekintélyes méretűek.

A templom romjai felett Padányi Biró Márton emeltetett Kálváriát 1747-ben, ennek szobrait valószínűleg Schmidt József Ferenc faragta. Egy 1780-as térkép szerint a Koma-kútból

kifolyó víz északról kerülte meg a dombot. A Kálvária 1830-as évekbeli felújításakor Walch Antal és Dunaiszky Lőrinc szobrász működött közre. Veszprém 1857-es térképén 11 stációt ábrázol két sorban, amelyet 1926-ban 14-re egészítettek ki. A püspökség és a káptalan az 1920-as évek végén vagy a Szent Miklós-templom Rhé Gyula általi 1929–31. évi feltárása után megszüntette a Kálváriát. Krisztust, Szűz Máriát, Mária Magdolnát, és Szent Jánost ábrázoló megmaradt barokk szobrait a Szent László-templom előtt, a lépcsősor tetején, majd egy villámcsapás után a Gizella Királyné Múzeum udvarán helyezték el.

The urban districts of medieval Veszprém were probably established as early as the 12th century despite the fact that only few can be confirmed by early sources. The boundaries and centres of the districts were marked by the practice of burials around churches, which became common by the end of the 11th century, so the names of the settlement units typically also indicate the patron saint of their parish church. In the park between the County Hall and the Hospital of Veszprém, on Kálváriadomb (Calvary Hill), a small ruin gar-

116. kép

A Szent Miklós-templom alapfalainak felfalazása dél felől

den commemorates the parish church of Saint Nicholas that once stood here. The crushed-stone walls of the church only indicate the outline of a long-standing building that was destroyed during the Ottoman occupation.

In the Middle Ages, this was the site of one of Veszprém's settlement units, the hamlet of Saint Nicholas, named after the church, and the district of the blacksmiths and craftsmen. Around the Saint Nicholas' Church there was once a large walled cemetery, surrounded by residential houses. As the population of the community was growing in size and wealth in the Middle Ages, the church needed to be renovated and extended. The construction process can only be deduced from the excavations, as there are very few written sources about the building. It was first mentioned in the 13th century, but by then it must have been standing for some time. The Church of Saint Nicholas was one of the stations in the procession on Corpus Christi Thursday, held by the

Council of Veszprém in 1515. As the parish was outside the fortified, well-defended castle, it was quickly destroyed during the Ottoman conquest, together with the surrounding areas, so the church is assumed to have been in ruins by 1550. In the 18th century, a calvary was erected on the former hill above the ruins of the building, which was destroyed by the 1950s and 60s. The first small-scale excavations took place at the beginning of the 20th century, and the remains of the church were uncovered by the archaeologists of the Museum of Veszprém including Alán Kralovánszky and Kinga Éry in 1978, and by Pál Rainer in 2005. These revealed that the first church had been modest in size, small, single-naved, built on a plot previously used as a cemetery or maybe on the site of a wooden church (?) in the early 12th century. It may have been extended with a vestibule as early as the 13th century, and in the later Middle Ages, in the 14th or 15th century, a more substantial extension of the chancel followed. Instead

of the previously used simple straight closure, the old small church was given a larger polygonal chancel, reinforced with buttresses, and a sacristy was also built next to it. The Gothic-style conversion probably also involved the construction of vaults. In the 15th and 16th centuries, the church interior was reinforced with buttresses, some kind of an entrance was built and the sacristy was extended further. The interior of the church may have been divided later into two by pillars, resulting in a two-aisle layout. A spectacular new vault was also added. The grave finds from the excavation and the stone carvings from the building have been added to the collection of the Museum of Veszprém.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- KOROMPAY György:** Veszprém. Városképek – műemlékek. Budapest 1957. 56, 129, 217.
- GUTHEIL Jenő:** Az Árpád-kori Veszprém. A Veszprém Megyei Levéltár Kiadványai 1. Veszprém, 1979. 19.
- RAINER Pál:** A veszprémi Szent Miklós-szeg és temploma.
In: Regenye Judit (szerk.): Kralovánszky Alán Veszprém megyei kutatásaiból. Veszprém, 2000. 15–65.
- BÁNDI László:** A veszprémi Szent Miklós-szeg (volt Kálvária-domb) feltárási és felújítási dokumentumai.
Veszprém városi füzetek 9. Veszprém, 2006.
- VERESS D. Csaba:** A veszprémi Komakút és a Szent Miklós-szegi Kálváriadomb története.
In: Veszprémi Szemle 12. 2007/1–4. 3–19.
- RAINER Pál:** A veszprémi Szent Miklós-szeg és temploma. In: Veszprémi Szemle 13. 2008/1–2. 27–31.
- JANKOVICS Norbert:** „Wesperen, in qua ipsius episcopatus sedes est constructa.” Veszprém középkori egyházi topográfiája.
In: Karlinszky Balázs–Varga Tibor László (szerk.): „Capella Reginalis”.
A veszprémi püspökség a középkorban. Veszprém, 2021. 253–274
- SZAKÁCS Béla Zsolt:** Árpád-kori építészet a Dunántúlon. Budapest, 2021. 603.